

AQLI ZAIFLIKNI O'RGANISH TARIXI

Andijon davlat pedagogika instituti
Maxsus pedagogika Logopediya yo'nalishi talabasi
Karimova Sarvinoz Ergash qizi
sarvinozk177@gmail.com

Doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15258339>

Annotatsiya. Mazkur maqolada aqli zaiflik tushunchasining tarixiy taraqqiyoti, uni o'rganish bosqichlari hamda ilmiy yondashuvlarning shakllanishi haqida so'z yuritilgan. Aqli zaiflikni tibbiyot, psixologiya va pedagogika fanlari doirasida tadqiq etish, uni aniqlash va unga mos rehabilitatsiya yo'llari izlanadi.

Kalit so'zlar: Aqli zaiflik, tarixiy taraqqiyot, tibbiyot, psixologiya, pedagogika, rehabilitatsiya.

Aqli zaiflik insoniyat tarixida uzoq vaqt davomida noto'g'ri tushunilgan bo'lsa-da, zamonaviy ilm-fan rivoji bilan uni o'rganish tizimli va chuqur tahlil asosida olib borilmoqda. Bu holatni psixologik, pedagogik va tibbiy jihatdan chuqur o'rganish jamiyatda ijtimoiy moslashuv imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) aqli zaiflikni "muayyan aqliy funksiyalarning (xotira, tafakkur, tushunish) rivojlanishidagi cheklovlar bilan ifodalanadigan holat" deb belgilaydi. Antik davrda aqli zaiflar "jin urgan" yoki "ilohiy jazoga uchragan" deb hisoblangan. XIX asrda fransuz olimi Jan Itar va uning shogirdi Eduard Seguin birinchi marotaba aqli zaif bolalarni tarbiyalash va o'qitish metodlarini ishlab chiqishdi. XX asrning boshlarida Alfred Bine va Teodor Simon aqliy rivojlanish darajasini aniqlovchi testlarni ishlab chiqdilar (Bine-Simon testi). Bugungi kunda aqli zaiflik biologik, ijtimoiy va pedagogik omillarni o'z ichiga olgan kompleks yondashuv orqali tahlil qilinadi. Aqli zaiflik 3 darajaga bo'linadi: yengil, o'rtacha va og'ir. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (JSST) va Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasi (DSM-5) mezonlariga quyidagicha tavsif beradi. 1. Yengil darajadagi aqli zaiflik (IQ: 50–69)— Bola oddiy maktab dasturini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch keladi, biroq oddiy suhbatlarni tushuna oladi va muloqotga kirisha oladi. Mustaqil hayot faoliyatining ko'pchilik jihatlarini o'zlashtirishi mumkin (kiyinish, ovqatlanish, transportdan foydalanish). Axloqiy va ijtimoiy normalarni sekin o'zlashtiradi, ammo oddiy mehnat faoliyatini bajarishi mumkin. Maxsus yordam bilan oddiy ish joylarida faoliyat yuritishi mumkin. 2. O'rtacha darajadagi aqli zaiflik (IQ: 35–49)— Nutq rivojlanishi sust, murakkab fikrlarni tushunish qiyin. O'qish, yozish va hisoblash kabi ko'nikmalarni faqat oddiy darajada egallashi mumkin. Kattalarning doimiy kuzatuv va yordami talab etiladi. Hayotiy oddiy ko'nikmalar (shaxsiy gigiyena, ovqatlanish)ni o'rganishi mumkin, ammo murakkab vazifalarni bajara olmaydi. Ijtimoiy faoliyatda ishtiroki cheklangan, ammo soddalashtirilgan muhitda moslashuvi mumkin. 3. Og'ir va chuqur darajadagi aqli zaiflik (IQ: 20–34 og'ir; IQ: <20 chuqur)— Nutq deyarli rivojlanmagan yoki mutlaqo yo'q. Tushunish va fikrlash qobiliyati sezilarli darajada cheklangan. Doimiy parvarish va nazorat zarur, mustaqil yashay olmaydi. Har bir darajaga mos rehabilitatsiya, maxsus ta'lim va ijtimoiy moslashuv dasturlari ishlab chiqilgan. Harakatlanish, ovqatlanish, kiyinish kabi asosiy ehtiyojlar uchun ham yordamga muhtoj. Ijtimoiy aloqalari cheklangan, hissiy holatni ifodalash darajasi past. Bu darajalar intellektual ko'rsatkich (IQ) asosida belgilanadi, lekin zamonaviy yondashuvlar faqat IQ bilan cheklanmay, moslashuvchanlik darajasi, muomala ko'nikmalari, kundalik hayot faoliyati va ijtimoiy xatti-harakatlarni ham hisobga oladi. Maxsus pedagogika va defektologiya fanlari aqli zaif bolalarni o'qitish, rivojlantirish va ularni jamiyatga moslashtirishga qaratilgan metodlarni ishlab chiqadi.

Aqli zaiflik insoniyat tarixida uzoq vaqt mobaynida noto'g'ri tushunilgan, ijtimoiy ajratish va hatto kamsitishlarga sabab bo'lgan holat bo'lsa-da, hozirgi kunga kelib bu muammo ilmiy asosda tahlil qilinmoqda. Tibbiy, psixologik va pedagogik yondashuvlar orqali aqli zaif shaxslar uchun mos rehabilitatsiya va ijtimoiy moslashuv imkoniyatlari yaratilmoqda. Aqli zaiflikni erta

aniqlash, individual yondashuv asosida ta'lim va tarbiya berish, ularning jamiyatga integratsiyasini ta'minlash bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO). International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11) – Geneva, 2018.
2. American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) – 5th Edition, Washington, 2013.
3. Камалова С., Ахмедова Ш. Коррекционная педагогика и психология – Тошкент: О'qituvchi, 2020.
4. Валиева М.Р. Аҳолининг ногиронлиги ва коррекцион таълим тизими – Тошкент: Илм, 2021.
5. Жан Итар. Заметки о воспитании дикого ребенка из Авейрона – Франция, 1801.
6. Тиллауова Ш. Олигофренияга чалинган болаларни ўрганиш методлари – Тошкент, 2018.